

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та менеджменту освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи UNZ1-M22
спеціальності 073 Менеджмент
Палійчук Орися Олександрівна

Керівник: **Лебідь І.Ю.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент: **Бахмат Н.В.**,
доктор педагогічних наук,
професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	8
1.1. Роль закладу загальної середньої освіти в освітньому просторі регіону	8
1.2. Загальна характеристика органів місцевого самоврядування: суть та функції.....	15
1.3. Організація взаємодії закладу загальної середньої освіти і органів місцевого самоврядування в системі освіти.	21
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ Й ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ РЕГІОНУ.....	38
2.1. Напрями взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування	38
2.2. Форми взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування	48
2.3. Перспективи використання досвіду взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування в сучасній освітній практиці	62
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність і доцільність теми дослідження. Реформування місцевого самоврядування в Україні й територіальна організація влади (Закони України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про співробітництво територіальних громад», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні») передбачають не лише передачу значних владних повноважень органам місцевого самоврядування (сільська, селищна, міська ради та їх виконавчі органи; районні й обласні ради; районні ради в містах та їх виконавчі органи), посилення впливу територіальних громад в розв'язанні регіональних і місцевих проблем, але й забезпечення доступності та високої якості публічних послуг, зокрема освітніх.

Окрім того, стратегічний курс суспільства на посилення ролі регіонів у регулюванні суспільного життя та соціально-економічних умов регіону зумовив переоцінку традиційних факторів регіонального розвитку, зокрема й переосмислення функцій освіти, набуття нею першочергового значення як рушійної сили позитивних змін у кожній окремо взятій громаді.

Реалізація цих завдань потребує організації цілісного й усебічного залучення та впливу всіх суб'єктів (дітей, педагогів, батьків, влади, громади) на освітній процес регіону, гармонійного поєднання формальної та неформальної освіти задля досягнення її мети і завдань, підвищення якості освітніх послуг. Зважаючи на це, на сучасному етапі розвитку українського суспільства актуалізується питання ефективної взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування задля розв'язання питань управління освітою на місцевому рівні, забезпечення моніторингу якості надання освітніх послуг в регіоні, здійснення контролю за дотриманням освітніх нормативно-правових документів, організації навчання, виховання й розвитку учнівської молоді.

Здійснений науковий пошук доводить, що основними напрямками досліджень проблеми взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування є:

– процеси демократизації управління освітою (В. Грабовський,

В. Гурковський, А. Мазак, О. Марчак); принципи державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти (В. Бондаренко, М. Голобородова, І. Довбиш, Г. Костюк, Н. Лісова, О. Михасюк, Н. Рашитова);

– напрями громадсько-просвітницької діяльності закладів загальної середньої освіти (Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, В. Кремень, О. Онаць, Н. Острроверхова, Л. Поповіч, Н. Софій, М. Шевцов); їх функціонування як культурно-просвітницьких осередків громади (Р. Тирса, В. Хомутов, Л. Яковенко);

– форми та методи співпраці закладів загальної середньої освіти і громади (П. Вербицької, О. Войтенко, Н. Голосова, Л. Климко, С. Королюк, О. Садова);

– зміст волонтерської діяльності в закладах загальної середньої освіти (В. Голуб, Р. Калениченко, А. Капська, Н. Комарова, Н. Ларіонова, О. Песоцька).

Водночас проблема взаємодії органів місцевого самоврядування та закладів загальної середньої освіти не була предметом окремого системного вивчення. Такий стан наукового знання зумовлює необхідність розв'язання низки суперечностей щодо досліджуваної проблеми, які об'єктивно існують у педагогічній теорії та практиці:

- між вимогами, які висуває суспільство до системи загальної середньої освіти, і неможливістю задовольнити ці вимоги без співпраці суб'єктів освітнього процесу;

- між необхідністю в демократичному характері співпраці органів місцевого самоврядування і закладів загальної середньої освіти та превалюванням бюрократичних форм взаємодії;

- між потребою залучення територіальної громади до процесу прийняття суспільно важливих рішень в галузі загальної середньої освіти та браком методичних розробок, інформаційних матеріалів, які б сприяли налагодженню співпраці органів місцевого самоврядування, закладів загальної середньої освіти і громадськості.

Отже, актуальність комплексного вивчення проблеми взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування, необхідність

подолання вищезазначених суперечностей зумовлюють вибір теми дослідження **«Організація взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування»**.

Мета дослідження – систематизувати теоретичні ідеї та узагальнити досвід взаємодії закладів загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування для покращення якості освіти в регіоні.

Відповідно до мети дослідження визначено його **завдання**:

1. Розкрити роль закладу загальної середньої освіти як інтелектуально-культурного центру громади.
2. Висвітлити суть взаємодії закладів загальної середньої освіти і органів місцевого самоврядування та схарактеризувати вимоги до її організації.
3. Узагальнити досвід організації взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування в галузі освіти.
4. Окреслити прогностичні тенденції розвитку взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування для задоволення освітніх потреб учасників освітнього процесу.

Об'єкт дослідження – система освіти регіону.

Предмет дослідження – теорія та досвід організації взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування в системі освіти регіону.

Під час дослідження використано комплекс **методів**, а саме: *загальнонаукові*, зокрема: історико-педагогічний аналіз – став основою для розкриття становлення й розвитку ідеї місцевого самоврядування, чинних форм взаємодії закладів освіти й органів влади; синтез, узагальнення, систематизація – сприяли визначенню змісту діяльності органів місцевого самоврядування в галузі освіти, окресленню дієвих напрямів взаємодії закладу загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування, а також вимог до її організації; *порівняльно-зіставний* – забезпечив можливість порівняння думок науковців на проблему взаємодії суб'єктів освітнього процесу; *прогностичний* – дозволив окреслити прогностичні тенденції розвитку взаємодії закладу загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в кваліфікаційній роботі висновки щодо взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування дають нові підстави для усвідомлення й аналізу перебігу процесів управління освітою на регіональному рівні, а також матеріали наукового дослідження можуть бути використані під час розробки та викладання освітніх компонент «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності» для здобувачів вищої освіти, у закладах післядипломної освіти, у системі неформальної освіти педагогів, батьків, при укладанні підручників, навчальних посібників, проведенні педагогічної практики, а також при розробці інформаційних матеріалів для співпраці місцевої влади, закладів освіти і громадськості.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях, зокрема, Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в освіті : закономірності, тренди, потреби» (м. Кам'янець-Подільський, 28 березня 2023р.); на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2022-2023 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський), а також результати кваліфікаційної роботи обговорювалися та отримали позитивну оцінку в Яворівському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів №3 імені Тараса Шевченка (під час проходження виробничої управлінської практики в закладах дошкільної та загальної середньої освіти з 30.01.2023р. по 17.02.2023р.), на засіданнях кафедри педагогіки та менеджменту освіти (протягом 2022 – 2023рр.), кафедри теорії та методик початкової освіти (під час проходження виробничої управлінської практики в закладах вищої освіти та у відділах управління освітою з 02.10.2023р. по 20.10.2023р.) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікація. *Палійчук О.О.* Роль закладу освіти в освітньому просторі регіону. Інновації в освіті: закономірності, тренди, потреби : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. 28 березня 2023 року [Електронний ресурс] / [редкол. І.О. Кучинська та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. С. 49-52.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (83 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок, з них основного тексту – 79 сторінок.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів науково-педагогічного пошуку дають підстави для таких **висновків**:

1. З'ясовано роль закладу загальної середньої освіти в освітньому просторі регіону, яка полягає в: реалізації права громадян на повну загальну середню освіту, забезпеченні доступності та безоплатності її отримання, створенні умов для реалізації Концепції «Нової української школи» та «Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти», забезпеченні єдності виховання і навчання школярів; створенні умов для розвитку і соціалізації дитини, оволодіння нею необхідною системою знань, умінь і навичок; забезпеченні охорони життя та здоров'я дітей; підтримці та супроводі дітей із особливими освітніми потребами; організації харчування, медичного обслуговування і соціального захисту дітей; формуванні готовності навчатися протягом життя; залученні до освітнього процесу всіх його суб'єктів.

2. Розкрито суть місцевого самоврядування в Україні (гарантоване державою право і реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування розв'язувати питання місцевого значення в межах законів України і Конституції) та визначено його роль у галузі освіти (контроль за дотриманням освітніх державних нормативно-правових документів; реалізація рівних прав населення на освіту; розвиток мережі закладів освіти та координація їхньої діяльності; здійснення моніторингу якості освіти; сприяння інтеграції національної системи освіти у світову; формування регіональної освітньої політики; сприяння розвитку освітнього, інтелектуального, науково-технічного потенціалу громадян; соціальний захист учасників освітнього процесу тощо).

Уточнено взаємодію закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування як їх співпрацю із закладом освіти, учнями, педагогами і громадськістю шляхом координації діяльності із розв'язання спільних проблем, що спрямована на успішну реалізацію функцій і виконання завдань закладом загальної середньої освіти й органами місцевого самоврядування.

Схарактеризовано вимоги до організації взаємодії закладу загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування (соціальне партнерство;

участь усіх суб'єктів освітнього процесу у формуванні стратегії регіонального розвитку; фінансування спільних проєктів закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування; прийняття рішень щодо молодіжної політики органами місцевого самоврядування разом із учнівською молоддю; використання закладами загальної середньої освіти інфраструктури й інформаційних каналів органів місцевого самоврядування; співробітництво закладів загальної середньої освіти і органів місцевого самоврядування із центральними органами державної влади).

3. Установлено, що основними напрямками взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування є: взаємодія в освітньо-виховній діяльності, науково-методичній підготовці вчителів, соціальному забезпеченні учасників освітнього процесу, матеріально-технічному забезпечення закладів загальної середньої освіти, видавничій діяльності.

Розкрито дієві форми взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування, зокрема: на всеукраїнському рівні (реалізація спільних програм і проєктів, створення та забезпечення роботи батьківської ради при міському голові, організація лекторіїв, конференцій, свят і фестивалів, семінарів, ігор, конкурсів, ярмарків, забезпечення роботи молодіжних організацій у закладах освіти, організація та сприяння роботі музеїв, волонтерська діяльність тощо) та на регіональному рівні (реалізація регіональних проєктів, проведення молодіжних виборів, екскурсій, акцій, літературно-мистецьких заходів, диспутів, організація учнівських рад, предметних гуртків, факультативів, розробка друкованих та електронних видань, відвідування дітьми органів місцевої влади тощо).

4. Окреслено прогностичні тенденції розвитку взаємодії закладів загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування в сучасній освітній практиці, а саме: сприяння організації добровільно об'єднаних громад; розширення діапазону форм і методів взаємодії закладів загальної середньої освіти й органів місцевого самоврядування; залучення батьків до організації цієї взаємодії; забезпечення участі учнів у роботі органів місцевого самоврядування завдяки їх тимчасовому працевлаштуванню до органів місцевого самоврядування і проведенню спільних заходів; поглиблення взаємодії закладу загальної середньої освіти із закладами позашкільної освіти, соціальними інститутами; популяризація й

пропаганда серед населення ідей взаємодії закладів освіти та місцевої влади; розробка концепцій громадянської освіти учнів з урахуванням реалій та перспектив розвитку української освіти; забезпечення постійного моніторингу якості надання освітніх послуг; підготовка педагогів до організації взаємодії закладу загальної середньої освіти з органами місцевого самоврядування.

Однак проведені дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, яка розглядається. Перспективними вважаємо вивчення питань взаємодії органів місцевого самоврядування та закладів освіти в історичній ретроспективі, проведення порівняльного аналізу досвіду взаємодії закладів загальної середньої освіти та органів місцевого самоврядування в Україні та інших країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошина Н.М. Поняття й ознаки територіальної громади. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. Харків : «Право», 2011. Вип. 21. С. 173-180.
2. Андрощук І.В. Взаємодія як педагогічна категорія. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 14. С. 15-19.
3. Антонюк О. Менеджмент в освітянській сфері: концептуальні засади. Персонал. 2006. № 10. С. 58-67.
4. Безпалько О.В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. докт. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2006. 537 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Вербицька П.В. Виховання громадянськості молоді через залучення до активної участі у житті місцевої спільноти. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна : зб. наук. праць. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Вип. 24. С. 166-174.
7. Вербицька П.В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 40 с.
8. Вербицька П.В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 40 с.
9. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навчальний посібник / Ю.П. Сурмін, А.М. Михненко, Т.П. Крушельницька та ін.; за наук. ред. Ю.П. Сурміна, А.М. Михненка. Київ : НАДУ, 2011. 388 с.
10. Голубнича Л.О. Розвиток дидактики вищої школи Сходу України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Харків : ХНАДУ, 2014. 372 с.
11. Гошко А.О., Дмитренко Г.А., Князев В.М. Контури нового управлінського курсу трансформації України. Київ : НАДУ, 2004. 176 с.
12. Гриджук Н.О. Взаємодія школи і сім'ї як важлива складова формування особистості. Психологічні умови становлення особистості у сучасному

суспільстві : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 2017.

13. Грiшко-Дунаєвська В.А. Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науково-психологічній літературі. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2015. № 1. С. 56-69.

14. Громадсько-активні школи: управління та механізми розвитку: практич. посіб. / О.М. Онаць, Н.М. Островерхова, Л.М. Попович, М.Г. Шевцов. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2019. 96 с.

15. Громадянська освіта у системі роботи класного керівника : методичний посібник з громадянського виховання для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів, а також пропедевтичні заняття для початкової школи / П.В. Вербицька, О.М. Войтенко, О.А. Жадько та ін.; за ред. П.В. Вербицької. Львів : ЗУКЦ, 2009. 210 с.

16. Громадсько-активні школи в Україні та їх модель. URL : <http://gash.ussf.kiev.ua/ru/content/громадсько-активні-школи-в-україні-та-їх-модель> (дата звернення: 30.12.2019).

17. Демократизація освіти: партнерська взаємодія навчального закладу з громадою / [укл. О.І. Замулко]. Черкаси : КНЗ «ЧОПОПП Черкаської обласної ради», 2016. 176 с.

18. Енциклопедія освіти / І.Д. Бех, Н. М. Бібік та ін.; за ред. В.Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

19. Єльнікова Г.В., Марчак Д.О. Науково-методичний супровід організації та розбудови громадсько-активних шкіл в Україні. Теорія та методика управління освітою. 2010. № 3. С. 1-11.

20. Єрмакова Т.С. Теорія і практика формування культури здоров'я школярів у Польщі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. докт. пед. наук : 13.00.07 / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2017. 547 с.

21. Жадько О.А. Взаємодія школи і органів місцевого самоврядування в процесі громадянського виховання учнівської молоді.

22. Завальна Ж. Щодо питання врегулювання взаємодії органів публічної влади у договірних формах. Право України. 2010. № 7. С. 176-181.

23. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III.
24. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. № 651-XIV.
25. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР.
26. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII.
27. Звіт директора Навчально-виховного комплексу № 148 «Спеціалізована школа – дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) з поглибленим вивченням іноземних мов «Планета щастя» Дніпровської міської ради.
28. Історія місцевого самоврядування за різних часів. Енергодарська міська рада.
29. Їженко Ю.В. Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Конотоп, 24-25 квітня 2018 р.). Конотоп : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2018. С. 8-15.
30. Ковальчук Л. Педагогічна взаємодія викладача і студентів під час використання нових інформаційних технологій навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна : зб. наук. праць. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 19, Ч. 2. С. 17-25.
31. Комплексна програма розвитку освіти в місті Яворів на 2018-2021 роки. Марганець, 2017. 14 с.
32. Компонент «Партнерство школи і місцевої громади».
33. Комунальна установа «Яворівський інклюзивно-ресурсний центр» Яворівської міської ради. Відділ освіти. Яворів, 2020. 6 с.
34. Комунальний заклад «Ліцей № 1» Кам'янської міської ради.
35. Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Ліцей нових інформаційних технологій – загальноосвітній навчальний заклад I- II ступенів – дошкільний навчальний заклад» Кам'янської міської ради.
36. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.

37. Королюк С. Роль громадсько-активної школи у розвитку громадянського суспільства. Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід: матеріали І науково-практичної конференції (Острого, 19 червня 2013 р.). Острого : ГО «Центр демократичного лідерства, Національний університет «Острозька академія», 2013. С. 95-97.

38. Крисюк С.В. Державне управління освітою : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 220 с.

39. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ : метод.- інф. посіб. / І. Білик, С. Дятленко та ін.; за ред. Т. Матійчук, А. Пуцовой та ін. Київ. 68 с.

40. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ : метод.-інф. посіб. / І. Білик, С. Дятленко та ін.; за заг. ред. Т. Матійчук, А. Пуцовой, О. Рудої, А. Седоченко. Київ. 68 с.

41. Лупаренко С.Є. Втрата специфіки дитинства : суть та причини. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2015. №37. С. 101-104.

42. Мазак А.В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2005. 20 с.

43. Марченко О. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії вчителя й учнів у спільній пошуково-пізнавальній діяльності в умовах особистісно-орієнтованого навчання.

44. Матюшенко О. Соціальне партнерство школи та громади як актуальна педагогічна проблема. Наукові пошуки : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. Вип. 14. С. 115-120.

45. Мельник Я. Тенденції розвитку державної освітньої політики в Україні. Публічне управління : теорія та практика. 2012. №3(11). С. 66-70.

46. Мистецтво жити в громаді : навч.-метод. посіб. з громадянської освіти та виховання учнівської молоді для вчителів та учнів середн. загальноосв. навч. закл. / укл. : Буров С., Жадько О. та ін. Львів : НВФ «Українські технології», 2005. 160 с.

47. Мистецтво жити в громаді : навч.-метод. посібн. з громадянської освіти та виховання учнівської молоді для вчителів та учнів середніх загальноосв. навч. закл. / укл.: Буров С., Жадько О. та ін. Львів : НВФ «Українські технології», 2005. 160 с.
48. Місцеве самоврядування: словник-довідник : навч. посібн. / О.М. Руденок та ін. Київ : Кондор-Видавництво, 2017. 182 с.
49. Міський марафон «Я – ми – родина – Україна» (комплексний план міських масових заходів на виконання Всеукраїнських, обласних, міських програм) на 2019-2020 н.р. Яворів : Відділ освіти Яворівської міської ради, 2019. 16 с.
50. Мойсеюк Н. Педагогіка : навч. посібн. Київ : «К ДНК», 2001. 608 с.
51. Молодіжна рада у місцевій громаді : інформ.-метод. матер. Для педагога-консультанта молодіжного проекту / П. Вербицька та ін.; за ред. П. Кедзьора. Львів : НВФ «Українські технології», 2007. 110 с.
52. Молодіжна рада у місцевій громаді : інформаційно-методичні матеріали для педагога-консультанта молодіжного проекту / П. Вербицька, О. Войтенко, Н. Голосова та ін.; за ред. П.І. Кедзьора. Львів : НВФ «Українські технології», 2007. 110 с. 4 139
53. Муркович Л. Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування і територіальної громади. Державне управління та місцеве самоврядування. 2011. Вип. 3(10).
54. Напрямки роботи комітетів і дорадчих робочих груп педагогічної ради при міському голові.
55. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. 2016. 40 с.
56. Олександр Захаренко: Педагогіка, спрямована в майбутнє / авт.-укл. : Н.М. Чепурна, О.В. Крутенко. Черкаси : Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2016. 164 с.
57. Олександр Захаренко: Педагогіка, спрямована в майбутнє / авт.-укл. : Н.М. Чепурна, О.В. Крутенко. Черкаси : ЧОІПОПП, 2016. 164 с.
58. Онаць О.М. Управління громадсько-активною школою як відкритою соціально-педагогічною системою. Партнерська взаємодія школи та сім'ї як фактор оновлення сучасної освіти / ред. колегія: Н.А. Побірченко, Т.Є. Гура,

В.Я. Ястребова та ін. Запоріжжя: СТАТУС, 2018.

59. Організація та розбудова громадсько-активної школи як осередку розвитку громади / Л. Даниленко, Н. Клокар, Н. Софій та ін.; за заг. ред. Г. Єльнікової. Київ : СПД-ФО Парашин К.С., 2007. 172 с.

60. Олександр Захаренко: Педагогіка, спрямована в майбутнє / авт.-укл.: Н.М. Чепурна, О.В. Крутенко. Черкаси : ЧОППОПП, 2016. 164 с.

61. Яворівський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №3 Яворівської міської ради Львівської області.

62. Перелік заходів і завдань Комплексної програми розвитку освіти в місті Яворів на 2018-2021 роки. Яворів, 2017. 17 с.

63. План основних заходів Харківської обласної ради та її виконавчого апарату з 28 жовтня по 03 листопада 2019 р.

64. Плецан Х. Роль сім'ї у вихованні духовної, успішної особистості, громадянина України. Релігія та соціум. 2011. № 2(6). С. 221-225.

65. Полішкевич Л. Теоретичні засади взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю. Ефективність державного управління : зб. наук. праць. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. Вип. 4(49). Ч. I. С. 282-289.

66. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко та ін.; під ред. В.С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

67. Проект звіту міського голови м. Яворів перед територіальною громадою за 2019 рік.

68. Профорієнтаційна робота Яворівський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №3 імені Тараса Шевченка. 8 с.

69. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н.Г. Протасова, В.І. Луговий, Ю.О. Молчанова та ін.; за заг. ред. Н.Г. Протасової. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 456 с.

70. Рішення 61 сесії VII скликання Яворівської міської ради Львівської області.

71. Роль та функції місцевого самоврядування в системі публічної влади України / Л.С. Ладонько, А.В. Кунденко, О.В. Михайлівська, Н.В. Філіпова. Теорія та практика державного управління. 2016. № 4(55). С. 1-6.

72. Садова О.Г. Особливості застосування технології «партнерство у громаді» у практиці освітньої діяльності сільської школи. Таврійський вісник освіти. 2016.

№ 1(53). С. 60-65.

73. Садова О.Г. Особливості застосування технології «партнерство у громаді» у практиці освітньої діяльності сільської школи. Таврійський вісник освіти. 2016. № 1(53). С. 60-65.

74. Соціальний захист та оздоровлення дітей. Яворівська міська рада. Яворів, 2020. 3 с.

75. Співпраця школи, влади та громади – шлях до розбудови громадянського суспільства : (не)конференція (Івано-Франківськ, 5 грудня 2017 р).

76. Сухомлинський В.О. Емоційне і естетичне виховання. Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол. О.Г. Дзеверти та ін. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина С. 499-567.

77. Теорія управління в органах внутрішніх справ / за ред. В.А. Ліпкана. Київ : КНТ, 2007. 884 с.

78. Ткаченко Л.М. Соціальне партнерство як складова діяльності громадсько-активних шкіл. Школа – центр активності громади : узагальнення адаптованого польського досвіду збереження освітніх послуг у сільській місцевості : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (Луганськ, 26- 27 березня 2011 р.). Луганськ : СПД Резніков В.С., 2011. С. 130-135.

79. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. № 347/2002.

80. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 р. № 344/2013.

81. Хриков Є.М. Регіональні історико-педагогічні дослідження: спрямованість, значення, методологічні засади. Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. 2006. № 19. С. 11-16.

82. Шолохівська загальноосвітня школа I-III ступенів Нікопольської районної ради.

83. Ярмач О.М. Поняття, сутність взаємодії та її роль у розвитку соціальної системи. Право і безпека. 2006. № 5. С. 46-49.